

Paweł Orłowski

Lotnicza Akademia Wojskowa w Dęblinie

<https://orcid.org/0000-0002-9741-7755>

orzelhammer@poczta.fm

Rola chłopów w białkopodlaskiej organizacji partyjnej. Fakty kontra partyjna propaganda. Zarys zagadnienia

---

***

The role of peasants in the communist structures in Biała Podlaska. Facts versus communist propaganda – an outline

SUMMARY

The article attempts to present the role that peasants played in communist party structures in a provincial voivodeship. The selected issues are intended to illustrate the processes that were taking place when the members of voivodeship communist authorities were being chosen. The main purpose of this text is to outline the mentality of the peasants throughout the dynamic period of the Polish United Workers' Party's functioning in the Biała Podlaska Voivodeship. At the same time, the article outlines factors that triggered individuals to join the party ranks and later on renounce party membership.

Keywords: peasants, province of Biała Podlaska, village, Voivodeship Committee, KW, Biała Podlaska, PZPR

STRESZCZENIE

Artykuł jest próbą uchwycenia roli chłopów w strukturach partyjnych w prowincjonalnym województwie. Wybrana problematyka ma za zadanie zobrazować procesy zachodzące podczas formowania się składu socjalnego wojewódzkich instancji partyjnych. Głównym celem niniejszego tekstu jest zarysowanie mentalności chłopów w dynamicznym okresie funkcjonowania PZPR w województwie białkopodlaskim, a jednocześnie ukazanie czynników motywujących do wstępowania w partyjne szeregi oraz powodów, dla których składano legitymacje członkowskie w późniejszym okresie.

Słowa kluczowe: chłopi, białkopodlaska prowincja, wieś, Komitet Wojewódzki, KW, Biała Podlaska, PZPR

Wstęp

Rok 1975 był dla Białej Podlaskiej oraz regionu niezwykle ważny, ponieważ dzięki ekipie Edwarda Gierka 1 czerwca na tym terenie utworzono jedno z 49 nowych województw. Była to bezsprzecznie rewolucja administracyjna, która przetrwała ponad dwadzieścia lat¹. W tym miejscu nie będę rozważał słuszności podjętych kroków przez kierownictwo Komitetu Centralnego (KC) Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR). Oczywiście rzeczą jest, że reforma miała ukryte cele, niezwiązane z tymi, o których mówiła partyjna propaganda. W zasadzie nie chodziło o wyrównywanie szans czy stworzenie możliwości do równomiernego rozwoju gospodarczego kraju. Okres gomułkowski charakteryzował się bardzo mocną pozycją I sekretarzy Komitetów Wojewódzkich (KW), którzy bardzo często prowadzili odrębną politykę na swoich terenach. Najwięcej na ten temat wiedział sam Gierek. Posiadał spore doświadczenie, gdyż był wcześniej I sekretarzem KW PZPR w Katowicach². Powstanie 49 województw powodowało bardzo często konflikty regionalne dotyczące funkcji miast poszczególnych województw oraz ich granic. Pociągało to za sobą podniesienie do rangi stolic województw ośrodków kompletnie do tego nieprzygotowanych. Różnice w potencjale poszczególnych gałęzi gospodarki nowych województw były rażące. Centralne władze partii skierowały automatycznie uwagę w stronę regionów mających największy wpływ na gospodarkę narodową. Dlatego też powstawały województwa, które nie tylko z racji swojego potencjału produkcyjnego pozostawały na peryferiach mapy administracyjnej Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL). Oprócz potencjału gospodarczego, istotna była również demografia, rozwój infrastruktury drogowej, kolejowej i wodociągowej. Warto zwrócić uwagę na to, że wprowadzenie zmian w granicach administracyjnych kraju zbiegło się z krótkotrwałym ożywieniem gospodarczym. Do opinii społecznej przesyłano komunikat, który wskazywał, że reforma będzie jeszcze bardziej stymulowała rozwój kraju,

---

¹ Dz. U 1975, nr 16, poz. 91 – Ustawa o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych.

² J. Eisler, *Czterdzieści pięć lat, które wstrząsnęły Polską. Historia polityczna PRL*, Warszawa 2018, s. 310.

co przełoży się na wzrost poziomu życia zwykłych mieszkańców. Ekscytacja ludności zamieszkującej regiony, z których wyodrębniły się tzw. nowe województwa, była zjawiskiem zupełnie normalnym. Nobilitacja bardzo często niewielkich ośrodków miejskich, które wcześniej były jedynie siedzibami powiatów, wyzwała wśród ludzi poczucie dowartościowania oraz podświadomie awansu całych społeczeństw. W tych okolicznościach zostało wyodrębnione województwo białkopodlaskie. Z czasem okazało się, że trudności, z którymi borykały się nowe niewydolne województwa, były niemożliwe do przezwyciężenia. Pomimo wszystko reforma administracyjna dała możliwość zbudowania własnej białkopodlaskiej tożsamości³.

Powstanie władz województwa oraz główne kierunki polityki partii wobec chłopów

Pisząc o marginalnym znaczeniu utworzonego województwa białkopodlaskiego należy wrócić do mechanizmu oraz okoliczności jego utworzenia. Okres niewątpliwego rozkwitu, jaki przeżywała Biała Podlaska od końca lat sześćdziesiątych XX w., spowodowany był dosyć dużą migracją ludności z małych, głównie okolicznych miejscowości, do miast regionu. Dodatkowym czynnikiem był również wyż demograficzny. Wszystkie te okoliczności spowodowały, że w latach od 1955–1975 liczba mieszkańców Białej Podlaskiej wzrosła z 15.700 do 31.763 osób. Pod względem demograficznym miasto nie miało konkurencji w awansie na stolicę województwa⁴.

Biała Podlaska była kluczowym miastem nie tylko ze względu na liczbę mieszkańców oraz centralne położenie. Poza stolicą w obrębie województwa znajdowało się pięć innych gmin miejskich – Łosice, Międzyrzec Podlaski, Parczew, Radzyń Podlaski i Terespol – nie stanowiły one jednak konkurencji, ponieważ ich średnia liczba mieszkańców wynosiła najwyżej kilkanaście tysięcy. Oprócz Łosic, wszystkie pozostałe miasta przed reformą zawierały się w granicach dawnego województwa lubelskiego. Uzupełnieniem administracyjnego krajobrazu było 35 gmin wiejskich: Biała Podlaska, Czemierniki, Dębowa Kłoda, Drelów, Hanna, Huszlew, Jabłoń, Janów Podlaski, Kąkolewnica, Kodeń, Komarówka Podlaska, Konstanyńów,

---

³ D. Magier, *Przejawy podlaskiej samoidentyfikacji i jej źródła. Zarys problematyki*, „Rocznik Białkopodlaski”, t. 27/28, 2019/2020, s. 118.

⁴ P. Tarkowski, *Biała Podlaska w latach 1944–1989*, Biała Podlaska 2011, s. 160.

Leśna Podlaska, Łomazy, Łosice, Międzyrzec Podlaski, Milanów, Olszan-ka, Parczew, Piszczac, Platerów, Podedwórze, Radzyń Podlaski, Rokitno, Sarnaki, Siemień, Sławatycze, Sosnówka, Stara Kornica, Terespol, Tuczn, Ulan-Majorat, Wisznice, Wołyn i Zalesie. W momencie formowania wo-jewództwa dawało to łącznie 280 tys. ludzi (tj. ok. 0,8% ludności Polski) na ok. 5.353 km², co stanowiło ok. 1,7% powierzchni kraju⁵. W klasyfikacji gospodarczej PRL województwo bialskopodlaskie było charakteryzowane jako wybitnie rolnicze, ponieważ znaczna część ludności utrzymywała się z pracy na roli, a produkcja rolna była jednym z ważniejszych wskaźników gospodarczych regionu. Ten stan rzeczy potwierdzają również liczby, po-nieważ tylko 69 tys. ludności mieszkało w miastach województwa. Pomimo peryferyjnego położenia, braku przemysłu ciężkiego, produkcja rolnicza regionu była zauważalna z perspektywy władz centralnych. Bialskopodla-skie rolnictwo opierało się w zdecydowanej większości na indywidualnych gospodarstwach rolnych, które stanowiły 94% wszystkich gruntów upraw-nych na tym terenie (1,6% gospodarstw indywidualnych prowadzonych w PRL). Należy również podkreślić ogromne przywiązanie chłopów do zie-mi, które było bardzo silne na tym terenie. Pomimo, że wszelkie wskaźniki produkcyjne w zestawieniu z innymi regionami kraju wypadały blado, to poczucie własności było bardzo mocno pielęgnowane⁶. Warunki do prowa-dzenia działalności rolniczej nie były dobre, ponieważ ponad połowę grun-tów stanowiły gleby piaskowe oraz bielcowe. W latach dziewięćdziesiątych XX w. powierzchnia gruntów przeznaczonych do produkcji rolnej wynosiła 370 tys. ha. Zajmowały one 71% terenu województwa. Od początku funk-cjonowania województwa bialskopodlaskiego rolnictwo oparte było na sys-tematycznie powiększanych się indywidualnych gospodarstwach rolnych. W latach dziewięćdziesiątych XX w. uzyskiwały one średnią statystyczną 8,8 ha, były tym samym większe o ok. 2 ha w stosunku do gospodarstw tego typu w pozostałych regionach kraju. W zasadzie ten wskaźnik był jedynym, jeżeli chodzi o rolnictwo, który klasyfikował bialskopodlaskie w czołówce kraju.

Niewielki odsetek ziemi przeznaczonej pod uprawy znajdował się w rękach Państwowych Gospodarstw Rolnych (PGR), które w produkcji

---

⁵ D. Magier, *Lata 1980–1981 w województwie bialskopodlaskim. Wybór teleksów Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Białej Podlaskiej, Radzyń Podlaski* 2006, s. 20; W. Ćwik, J. Reder, *Lubelszczyzna: dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977, s. 179.

⁶ D. Magier, *Lata 1980–1981...*, s. 20.

rolnej województwa zajmowały marginalny procent i były raczej wykorzystywane do działań propagandowych. W stosunku do całej powierzchni gruntów rolnych, ze względu na słabą jakość gleb, 91% zajmowały uprawy zbóż i ziemniaków. Niestety wskaźniki produkcyjne były zdecydowanie poniżej średniej krajowej. Większość środków inwestycyjnych (ok. 35%) przeznaczano na modernizację rolnictwa. Dopiero po transformacji politycznej oraz upadku komunizmu te proporcje zmieniły się na korzyść innych gałęzi gospodarki (w rolnictwo inwestowano tylko 11,8% środków)⁷.

Większość posiedzeń kierownictwa wojewódzkiej instancji partyjnej zdominowana była problemami rolnictwa. Nasuwają się skojarzenia z powieścią Władysława Reymonta *Chłopi*, gdzie życie bohaterów toczy się wokół prac polowych związanych z porami roku. Podobnie było w przypadku posiedzeń Egzekutywy KW – w miesiącach letnich rozmawiano o sianokosach i żniwach, jesienią o wykopkach oraz prowadzeniu zasiewów. Związane to było z dużym zainteresowaniem sprawami rolnictwa, wsi oraz jej mieszkańców, ponieważ była to jedyna gałąź gospodarki, która mogła być zauważalna na arenie ogólnopolskiej. PZPR nawet na szczeblu wojewódzkim charakteryzowała się niesłychaną skrupulatnością w prowadzeniu statystyk, również tych dotyczących gospodarki. Zestawienia przedstawiane na posiedzeniach najważniejszych organów partyjnych są dosyć nowatorskie, ukazują wiele wskaźników produkcji rolniczej. Z reguły odpowiedzialność za ich przygotowanie ponosił wydział rolny oraz ekonomiczny KW PZPR w Białej Podlaskiej. Nie będzie nadużyciem stwierdzenie, że chłopi stali się głównym celem partyjnej działalności zarówno w aspekcie ekonomicznym, jak i propagandowym⁸. Dla zbudowania właściwego wizerunku wojewódzkiej organizacji partyjnej jej kierownictwo starało się zbudować właściwe proporcje dotyczące składu socjalnego wszystkich kandydatów i członków PZPR. Wzorcowym modelem powinna być przewaga *sojuszu robotniczo-chłopskiego* nad tzw. pracownikami umysłowymi. W tym miejscu pojawia się główny problem, z którym borykali się kolejni I sekretarze KW PZPR w Białej Podlaskiej, a mianowicie zachęcenia chłopów do wstępowania w szeregi partii. Należy jednak na to zjawisko spojrzeć z perspektywy poszczególnych okresów. Punktami granicznymi są daty tożsame z okresami

---

⁷ P. Tarkowski, *Województwo białkopodlaskie w latach 1975–1998*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny”, t. 13, 2015, s. 155.

⁸ P. Orłowski, *Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w województwie białkopodlaskim w latach 1975–1990. Struktura, kadry, działalność. Wybrane aspekty funkcjonowania prowincjonalnej organizacji partyjnej*, Dęblin 2022, s. 233.

mi powoływania kolejnego kierownictwa KW. A zatem pierwszy przypada na lata 1975–1981, drugi 1981–1987, a trzeci 1987–1990⁹. Pomimo zbieżnego celu, czyli zintensyfikowania produkcji rolnej, na przestrzeni lat stosunek do chłopów oraz ich rola w wojewódzkiej instancji partyjnej ulegały ciągłym zmianom.

Punktem wyjściowym będzie 1 czerwca 1975 r., kiedy powstała wojewódzka organizacja partyjna wraz z utworzeniem nowego województwa z siedzibą w Białej Podlaskiej. Początkowo w swoich szeregach zrzeszała 14.657 członków i kandydatów. Struktury KW budowane były na podstawie 862 podstawowych organizacji partyjnych (POP) i zdominowane przez pracowników umysłowych (33,6%). 32,7% stanowili robotnicy, a 30% chłopi¹⁰. Nie były to pożądane proporcje z punktu widzenia lokalnych władz, ponieważ PZPR dedykowana była głównie robotnikom i chłopom, więc zbyt duży procent pracowników umysłowych był propagandowo niewygodny. Pierwsze ujęcie statystyczne jest nieco przekłamane, ponieważ jest niczym innym jak tylko zlepkiem powiatów, głównie z dawnego województwa lubelskiego, dlatego też absolutnie nie możemy na tej podstawie oceniać działalności agitacyjnej władz województwa białkopodlaskiego. Proporcje w składzie socjalnym starano się zachować nie tylko w obsadzie KW, czyli wśród członków komitetu oraz ich zastępców, ale również w najważniejszym organie, czyli Egzekutywie KW. Spośród wszystkich członków KW 26 było rolnikami (33%), podobne wartości procentowe obejmowały również zastępców członków, gdzie wybrano siedmiu rolników oraz w Wojewódzkiej Komisji Rewizyjnej, gdzie zasiadało pięciu przedstawicieli chłopów¹¹.

KW w szeroko rozumianym pojęciu to przede wszystkim organ kolegialny składający się z członków i zastępców członków, który systematycznie (co dwa miesiące) obradował w ramach Plenum KW oraz wąska grupa ludzi składająca się na Egzekutywę KW, która obradowała zwykle raz w tygodniu. KW to również zespół pracowników aparatu politycznego obsługujący administracyjnie wymienione organy¹². Organizowanie kolejnych posiedzeń

---

⁹ Świadomie pomijam ostatni rok przed samorozwiązaniem PZPR, ponieważ przypominał on raczej lament nad pozostałościami organizacji partyjnej. Jednocześnie charakteryzował się wzmożoną aktywnością partyjnych działaczy przygotowujących się do transformacji nie tylko ustrojowej, ale przede wszystkim własnej.

¹⁰ I. Caban, *Zapis trzech dziesięcioleci PZPR w województwach: białkopodlaskim, chełmskim, lubelskim i zamojskim w latach 1948–1978*, Lublin 1978, s. 236.

¹¹ Archiwum Państwowe w Lublinie Oddział w Radzynie Podlaskim (dalej: APLOR), Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: KW PZPR) w Białej Podlaskiej, sygn. 14, s. 43, Skład wojewódzkich władz partyjnych I Plenum KW PZPR w Białej Podlaskiej, b.d.

¹² P. Orłowski, *Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej...*, s. 43.

plenarnych odbywało się według rytuału partyjnego, który miał budować wrażenie niesłuchanie ważnego spotkania. Obrady kończyły się podjęciem uchwały, co poprzedzone było intensywną i na ogół bardzo żywą dyskusją. Zasadniczo z punktu widzenia mechanizmów sprawowania władzy w PRL była ona raczej manifestem propagandowym. Z racji na duże audytorium posiedzenia Plenum KW odbywały się w dużych pomieszczeniach i sama ich organizacja wywoływała poczucie uczestnictwa w wydarzeniu rangi co najmniej wojewódzkiej.

Powróćmy do rolników, którzy uczestniczyli w takich spotkaniach. Z pewnością byli przekonani, że faktycznie władza spoczywa w ich rękach. Niestety, ze względu na częstotliwość spotkań oraz liczbę uczestników, były to raczej wiece, które zwykle sygnalizowały jakieś problemy. Uczestnicy posiedzeń mogli powrócić do swoich środowisk lokalnych transmitując tematykę obrad. Efekt zainteresowania władz partii problemami zwykłych ludzi zostawał na ogół osiągnięty, przynajmniej w pierwszych latach funkcjonowania wojewódzkiej organizacji partyjnej. Jako klasyczny obraz niech posłuży protokół z drugiego posiedzenia plenarnego. Podczas gdy pierwsze posiedzenie poświęcone było sprawom organizacyjnym, to na kolejnym intensywnie zajmowano się sprawami gospodarki. W pierwszym panelu dyskusyjnym najwięcej uwagi poświęcono spadkowi produkcji trzody chlewnej i pogłowia bydła, co pociągało za sobą obniżenie wskaźników dotyczących produkcji mleka. Zwykle odbywało się to na zasadzie głoszenia referatów przez samych rolników – członków lub zastępców KW PZPR w Białej Podlaskiej¹³. Niezwykle interesującą sytuację w rolnictwie prezentował jeden z nich, który stwierdzał, że należy metodami „demonstracyjnymi” pokazać w poszczególnych gospodarstwach, jak zwiększyć produkcję rolniczą i odejść od tradycyjnych i nieefektywnych sposobów gospodarowania. Obraz białkopodlaskiej wsi prelegent uzupełnił informacjami o bardzo słabej infrastrukturze wodno-kanalizacyjnej, drogowej oraz ogólnie słabej sytuacji w zakresie zmechanizowania działalności rolniczej. Zwrócono uwagę również na to, by dopasować system szkolenia rolników do pór roku, w których jest mniej pracy. Postulowano, aby wykłady przeznaczone dla mieszkańców wsi w ramach działalności szkoleniowo-propagandowej odbywały się w zimie. Na zakończenie wystąpienia padło dosyć często powtarzane stwierdzenie charakteryzujące obszary województwa, tym razem uzupełnione komunistyczną konkluzją:

---

¹³ APLOR, KW PZPR, sygn. 41, s. 13, Protokół z posiedzenia plenarnego KW PZPR w Białej Podlaskiej z 14 VIII 1975 r.

Jest taka opinia, że nasze województwo to same piaski i karaski – naszą chłopską i partyjną ambicją jest, by z tych piasków i karasków osiągać jak najwyższe plony oraz produkować jak najwięcej mięsa i mleka¹⁴.

Podsumowaniem posiedzenia była uchwała plenum, która była sygnałem wysyłanym do społeczeństwa, że partia rozumie jego troski, zmartwienia oraz oczekiwania i

wyraża przekonanie, że przy pełnym zaangażowaniu wszystkich członków partii oraz społeczeństwa województwa białskopodlaskiego, przy właściwej inspiratorsko-kontrolnej i kierowniczej roli miejskich i gminnych instancji partyjnych jesteśmy w stanie wykonać z nadwyżką zadania społeczno-gospodarcze bieżącego roku, roku VII Zjazdu Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej¹⁵.

W rzeczywistości powyższe cytaty podsumowują stan rolnictwa w województwie oraz wskazują oczekiwania partii w stosunku do chłopów oraz chłopów w stosunku do partii. Pierwsze blisko sześć lat funkcjonowania rolnictwa w nowych strukturach to przede wszystkim olbrzymi optymizm związany z nadzieją na poprawę bytu. Zmasowana indoktrynacja ideologiczna skierowana w stronę białskopodlaskiej wsi nadzorowana przez sekretarza propagandy KW PZPR w Białej Podlaskiej Annę Ciesielczuk, początkowo przyniosła efekty. Szeregi wojewódzkiej instancji partyjnej rozbudowywały się w bardzo dobrym tempie i to głównie za sprawą mieszkańców wsi. Liczba kandydatów oraz członków PZPR w okresie pierwszych pięciu lat podniosła się o blisko 30%. Na początku 1980 r. lokalne władze prezentowały następujące wskaźniki: stan ogólny członków partii komunistycznej 20.506, w tym chłopci – 39,7% (największa grupa), robotnicy – 33,7%, pracownicy umysłowi – 27,8%, pozostali członkowie – 7,8%¹⁶.

---

¹⁴ Ibidem, s. 14.

¹⁵ Ibidem, Uchwała Plenum KW z 14 VIII 1975 r. w sprawie zabezpieczenia realizacji zadań społeczno-gospodarczych województwa białskopodlaskiego w 1975 r., s. 100; P. Orłowski, *Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej...*, s. 235.

¹⁶ D. Magier, *Komitet Wojewódzki PZPR w Białej Podlaskiej 1975–1990* [w:] *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, t. 1, red. A. Górak, D. Magier, Lublin-Siedlce 2008, s. 565.

Załamanie, czyli rejterada chłopów z szeregów PZPR

Kryzys gospodarczy, który nasilał się z początkiem lat osiemdziesiątych XX w., był szczególnie odczuwalny w tych województwach, które nie miały stabilnych fundamentów ekonomicznych. Wybór metropolity krakowskiego kard. Karola Wojtyły na papieża oraz jego pielgrzymka do kraju zaczęły budzić w Polakach ogromne nadzieje. Coraz częściej wyrażano niezadowolenie z sytuacji materialnej. Centralnie sterowana gospodarka zaczęła się bardzo mocno chwiać, dlatego też władze postanowiły jeszcze intensywniej stosować stare schematy. Z początkiem lipca 1980 r. wprowadzono podwyżki cen na mięso oraz jego przetwory, co automatycznie było odczuwalne nie tylko w sklepach, lecz również w stołówkach i bufetach. Czynnikiem ten stał się właściwie początkiem ogromnej fali strajków, jaka przetoczyła się przez kraj, czego władze zupełnie się nie spodziewały¹⁷. Mieszkańcy białkopodlaskiej prowincji, podobnie jak pozostałych części kraju, poczuli się po prostu rozczarowani. Skok gospodarczy, jaki miał towarzyszyć reformie administracyjnej, okazał się partyjną mrzonką. Najwydatniej można było to zobaczyć niestety na białkopodlaskiej wsi, która podchodziła dosyć pragmatycznie do członkostwa w strukturach PZPR. Rezygnacja z członkostwa w strukturach partii określana była przez władzę „oczyszczaniem szeregów”. W dosłownym rozumieniu było to niby pozbywanie się wrogich elementów, swoistych balastów, dzięki którym nastąpi uzdrowienie działalności PZPR. Wszelkiego rodzaju odpływy członków i kandydatów były wnikliwie monitorowane przez Wydział Polityczno-Organizacyjny KW. W zasadzie przez dekadę lat osiemdziesiątych XX w. dokładnie monitorowano sytuację, analizowano przyczyny i badano poszczególne KG. Wciąż poszukiwano właściwego rozwiązania tego palącego problemu. Szalę goryczy przechyliło wprowadzenie stanu wojennego, wyprowadzenie wojska na ulice przypominało najstraszniejsze obrazy z przeszłości.

Chaotyczne poszukiwania przyczyn opuszczania partyjnych szeregów powodowały wytwarzanie różnego rodzaju dokumentów analityczno-statystycznych. Jednym z charakterystycznych było pismo zredagowane przez Wydział Polityczno-Organizacyjny KW, który dokonywał szczegółowej analizy sytuacji. Adresatem było ściśle kierownictwo KW, czyli Egzekutywa. Dokument zatytułowano „Ocena procesu oczyszczania szeregów wojewódzkiej organizacji partyjnej i określenie postaw członków partii”. Ana-

---

¹⁷ J. Eisler, *Polskie miesiące, czyli kryzys(y) w PRL*, Warszawa 2008, s. 50.

lizy dokonano opierając się na danych z wybranych komitetów niższych instancji. Badania odbyły się w maju 1982 r., a kontroli poddano 60 POP. Najwyższy wskaźnik skreśleń oraz wystąpień odnotowały następujące komitety: KM-G Parczew – 382 skreślonych członków, KG Kąkolewnica – 152, KG Radzyń Podlaski – 167. Najniższe wskaźniki zanotowano w komitetach: KM-G Łosice – 140 skreślonych członków, KG Tuczna – 4, KG Podedwórze – 15¹⁸. Wnioski nasuwały się same, ponieważ były to komitety o największej liczbie rolników wśród członków partii. Spadek liczby członków oraz kandydatów był znaczący i nastąpił w zaledwie dwa lata. Na początku lipca 1980 r. w szeregach wojewódzkiej instancji partyjnej było 20.996 członków i kandydatów, natomiast z końcem maja 1982 r. liczba ta spadła do 15.802 członków i kandydatów¹⁹. Ponad pięć tysięcy osób nie mogło pogodzić się z wizją życia kreowaną przez partię.

Statystyki okazały się bezwzględne dla władzy nie tylko w ujęciu regionalnym. W przypadku województwa białskopodlaskiego rozczarowanie społeczeństwa było podwójne. Reforma administracyjna traktowana była jako ogromna szansa dla mieszkańców, w pewnym sensie nadzieja przeważała nad realiami. W wewnątrzpartyjnych dokumentach można dostrzec próby zakłamywania rzeczywistości, a nawet matactwa. Próbowano też usystematyzować oraz dzielić na odpowiednie grupy uzasadnić, dlaczego ludzie odchodzą z PZPR. W zasadzie tylko jeden podział był zgodny z prawdą, a mianowicie odejście na własną prośbę. Pozostałe były manipulacją i tak słabych statystyk, czyli sugerowano np. migrację do innej organizacji bez dokonania przeniesienia itp. Winą za taki stan rzeczy obarczono również sposób rekrutacji w partyjne szeregi, uważano mianowicie, że duża liczba kandydatów była „niedojrzała ideologicznie”. Sam sposób rezygnacji bywał bardzo różny – od dyskretnego przesłania legitymacji pocztą, po ostentacyjne rzucenie jej na biurko partyjnego zwierzchnika. Ta druga forma wymagała więcej odwagi, niemniej jednak pokazywała pełną skalę frustracji. Pragmatyzm, chęć osiągnięcia dostępu do dóbr reglamentowanych były głównymi czynnikami zachęcającymi rolników do wstępowania w szeregi PZPR, dlatego też jeżeli, pomimo starań, nie udało się osiągnąć zamierzonych efektów, rezygnowano z członkostwa. W przypadku rolni-

---

¹⁸ APLOR, KW PZPR, sygn. 104, s. 36-37, Ocena procesu oczyszczania szeregów wojewódzkiej organizacji partyjnej i określenie postaw członków partii. Materiały na Egzekutywę KW z 30 VI 1982 r.; P. Orłowski, *Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej...*, s. 86–87.

¹⁹ APLOR, KW PZPR, 104, s. 38, Ocena procesu oczyszczania szeregów wojewódzkiej organizacji partyjnej i określenie postaw członków partii. Materiały na Egzekutywę KW z 30 VI 1982 r.

ków zrzeszonych w grupach producenckich wypowiedzeń dokonywano w formie listowej, grupowo. W tym miejscu posłużę się charakterystycznym uzasadnieniem, które jest wyrazem rozczarowania oraz frustracji: „od 12 lat jestem członkiem PZPR, niejednokrotnie zastanawiam się nad tym, jaką korzyść mam z przynależności do partii i jaką partia ma ze mnie. Rola moja ograniczała się do płacenia składek. Nie otrzymałem żadnej pomocy w przydziale sprzętu rolniczego ani w ciągnącej się 8 lat budowie domu. Proszę więc o skreślenie mnie z listy członków PZPR”²⁰.

Przytoczone powyżej słowa nie wymagają żadnego komentarza. Wprowadzenie stanu wojennego spowodowało, że w ciągu miesiąca złożono ok. 200 legitymacji. W pierwszym kwartale 1982 r. osiągnięto największą liczbę skreśleń. Podczas przygotowywania konferencji sprawozdawczo-wyborczej prowadzono zakrojoną na szeroką skalę agitację, która odbywała się we wszystkich komitetach niższego szczebla. Dochodziło do paradoksalnych sytuacji, kiedy podczas nacisków doprowadzano bardziej chwiejnych do podjęcia decyzji o wystąpieniu. Walki i tarcia wewnątrz partii na szczeblu wojewódzkim były normalnym zjawiskiem, dlatego też oczyszczanie szeregów wykorzystywano do walki o wpływy. We wspomnianym okresie ponad 25% chłopów opuściło struktury wojewódzkiej organizacji partyjnej, w podobnej liczbie wystąpili również robotnicy. Sekretarze POP byli zobowiązani do przeprowadzenia rozmowy z każdym członkiem, który składał rezygnację. W rzeczywistości obie strony nie miały wątpliwości co do prawdziwych powodów. Działalność partii nawet na szczeblu wojewódzkim pociągała za sobą utworzenie uprzywilejowanej grupy społeczeństwa z dostępem do reglamentowanych dóbr²¹.

Czynnikami, który był lekceważony przez władze już na szczeblu wojewódzkim, były ogromne wpływy Kościoła (w zdecydowanej większości katolickiego) na życie chłopów. Jego działalność jeszcze bardziej wzmogła się z początkiem lat osiemdziesiątych XX w., kiedy coraz bardziej widoczny był schyłek komunistycznych rządów w Polsce. Niewyobrażalne było zastąpienie tradycji i kultury chrześcijańskiej marksistowską ideologią nawet w PRL-owskiej wersji *soft*. Do swoistych konfrontacji pomiędzy wiarą-tradycją a ideologią dochodziło podczas peregrynacji obrazów świętych, kiedy władze zakazywały ich przyjmowania. Dotyczyło to głównie rolników,

²⁰ Ibidem, s. 45–46; P. Orłowski, *Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej...*, s. 89.

²¹ APLOR, KW PZPR, sygn. 104, s. 47–48, Ocena procesu oczyszczania szeregów wojewódzkiej organizacji partyjnej i określenie postaw członków partii. Materiały na Egzekutywę KW z 30 VI 1982 r.; P. Orłowski, *Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej...*, s. 90.

którzy pełnili funkcje w aparacie politycznym nawet najniższego szczebla. Przeciwnicy-konkurenci z nieskrywaną radością, w trosce o poprawność ideologiczną, informowali (najczęściej anonimowo) władze wojewódzkiej instancji partyjnej o przyjęciu obrazu przez funkcyjnego członka partii. Dodatkowo środowisko wiejskie, delikatnie rzecz ujmując, nie tolerowało odstępstw od zasad wiary²². W tym miejscu bezwzględnie należy wspomnieć postać ówczesnego biskupa diecezjalnego siedleckiego Jana Mazura²³, oraz jego zdecydowaną postawę wobec komunistycznych władz. Z jednej strony dbał o rozwój budownictwa sakralnego na terenie diecezji, a zatem musiał niejednokrotnie nawiązywać porozumienie z władzami, z drugiej zaś często oficjalnie i zdecydowanie potępiał działania władz zarówno wojewódzkich, jak i centralnych. Był charyzmatycznym hierarchą, który walczył m.in. z plagą alkoholizmu, obecną również na białkopodlaskiej wsi. Województwo białkopodlaskie niemalże w całości zawierało się granicach diecezji siedleckiej, dlatego z punktu widzenia lokalnych działaczy partyjnych nie było problemu z identyfikacją głównego przeciwnika ideologicznego.

Zakończenie

Działalność PZPR na terenie województwa białkopodlaskiego to zaledwie piętnaście lat. Jest to stosunkowo krótki okres na zbadanie ewolucji zachowań określonej grupy społecznej. Niemniej jednak próba, której się podjąłem, spowodowana była obserwacją kilku specyficznych mechanizmów charakterystycznych dla białkopodlaskiej prowincji. W pierwszych latach, tzn. w okresie pierwszego kierownictwa KW PZPR w Białej Podlaskiej, mamy do czynienia z manipulacją na ogromną skalę, której głównym adresatem byli mieszkańcy wsi. Wspominałem wcześniej o migracji do ośrodków miejskich mieszkańców wsi, głównie młodych ludzi, która była problematyczna dla władz z co najmniej dwóch powodów. Pogłębiał się problem braku lokali mieszkalnych oraz dodatkowo młodzi ludzie nie chcieli przejmować gospodarstw rolnych. Oparte na tradycyjnych metodach, prowadzone przez starsze osoby gospodarstwa rolne nie osiągały zadowalających wyników z punktu widzenia władz partyjnych. Dlatego epoka Gierka przyniosła powiew nowoczesności, nie bez znaczenia było

---

²² APLOR, KW PZPR, sygn. 140, s. 7, Informacja badania skargi anonimowej skierowanej do I sekretarza KW PZPR w Białej Podlaskiej z 6 V 1980 r.

²³ Jan Mazur (1920–2008), biskup diecezjalny siedlecki w latach 1968–1996.

również wyodrębnienie województwa, które w pewien sposób nobilitowało zarówno władze, jak i mieszkańców. Zmasowana partyjna propaganda przyniosła pewne efekty, odzwierciedlane w liczbie członków, ale tylko krótkotrwałe. W kolejnych latach chłopi byli zastępowani przez inteligencję („pracowników umysłowych”). Machina propagandowa realizowana była w różnych formach, od tzw. czynów społecznych po wysiłek pracy lektorów i agitatorów. Precyzyjnie dobierana tematyka szkoleń kierowana do mieszkańców wsi miała się dosłownie „wedrzyć w umysły chłopów” i zmienić ich podejście do fundamentalnych kwestii światopoglądowych. Zabiegi te nie przyniosły długofalowych efektów. Władze KW PZPR w Białej Podlaskiej szczególnie w pierwszym okresie (kiedy I sekretarz oraz część kierownictwa pochodziła z zewnątrz) powoli zaczynał uciskać gorset prowincjonalności. W perspektywie czasu nawet rolnictwo województwa wypadło blade na tle kraju. Lokalne władze składały się właściwie z miejscowych działaczy²⁴, którzy szybko zrozumieli, że zbyt ekspansyjna polityka ideologiczna względem chłopów nie dość, że nie przyniesie pożądanych skutków, to w perspektywie może zakłócić także ich dosyć wygodne życie codzienne. Wiara chrześcijańska będąca od wieków fundamentem funkcjonowania miejscowej ludności nie mogła być zastąpiona tzw. nowoczesnością, postępem czy dobrobytem. Położenie geograficzne terenów, z których utworzono województwo, wiązało się z tym, że od pokoleń miejscowa ludność doświadczała dziejowego zamętu. Wynikała z tego odporność chłopów na ulotne mrzonki komunistycznej propagandy.

BIBLIOGRAFIA CYTOWAŃ

Eisler J., *Czterdzieści pięć lat, które wstrząsnęły Polską. Historia polityczna PRL*, Warszawa 2018.

J. Eisler, *Polskie miesiące czyli kryzys(y) w PRL*, Warszawa 2008.

Caban I., *Zapis trzech dziesięcioleci PZPR w województwach: białkopodlaskim, chełmskim, lubelskim i zamojskim w latach 1948–1978*, Lublin 1978.

Ćwik W., Reder J., *Lubelszczyzna: dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977.

---

²⁴ Wyjątkiem po 1980 r. jest Józef Oleksy, który sprawował funkcję I sekretarza KW PZPR w Białej Podlaskiej w latach 1987–1989. Jak sam wspominał, było to raczej odsunięcie na boczny tor i zesłanie, dlatego też jego działalność ograniczała się raczej do czekania na przysłowiową „swoją kolej” w wielkiej polityce.

Magier D., *Komitet Wojewódzki PZPR w Białej Podlaskiej 1975–1990* [w:] *Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*, t. 1, red. A. Górak, D. Magier, Lublin–Siedlce 2008, s. 553-580.

Magier D., *Lata 1980–1981 w województwie białkopodlaskim. Wybór teleksów Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Białej Podlaskiej*, Radzyń Podlaski 2006.

Magier D., *Przejawy podlaskiej samoidentyfikacji i jej źródła. Zarys problematyki*, „Rocznik Białkopodlaski”, t. 27/28, 2019/2020, s. 109-123.

Orłowski P., *Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w województwie białkopodlaskim w latach 1975–1990. Struktura, kadry, działalność. Wybrane aspekty funkcjonowania prowincjonalnej organizacji partyjnej*, Dęblin 2022.

Tarkowski P., *Biała Podlaska w latach 1944–1989*, Biała Podlaska 2011.

Tarkowski P., *Województwo białkopodlaskie w latach 1975–1998*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny”, t. 13, 2015, s. 149-164.